

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА СИЛ БИЛАН КАСАЛЛАНИШ
КЎРСАТКИЧЛАРИНИ ЭПИДЕМИОЛОГИК ТАҲЛИЛИ**

**Бахрамова Назира Назимовна¹, Матякубов Мансурбек Бахтияр ўғли², Юсупов
Акмал Пулатович³**

¹Миллий биофарматсевтика илмий-тадқиқот институти

²Санитария-эпидемиологик осойишталик ва жамоат саломатлиги соҳасида кадрларни
қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш маркази

³Алфраганус Университетни

**ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ
ТУБЕРКУЛЕЗОМ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН**

**Бахрамова Назира Назимовна¹, Матякубов Мансурбек Бахтияр ўғли², Юсупов
Акмал Пулатович³**

¹Национальный научно-исследовательский институт биофармацевтики

²Центр переподготовки и повышения квалификации кадров в области санитарно-
эпидемиологического благополучия и общественного здоровья

³Университет Альфрагануса

**EPIDEMIOLOGICAL ANALYSIS OF TUBERCULOSIS INCIDENCE RATES IN
THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**Baxramova Nazira Nazimovna¹, Matyakubov Mansurbek Baxtiyar ugli², Yusupov
Akmal Pulatovich³**

¹National Biopharmaceutical Research Institute

²Center for Retraining and Professional Development of Personnel in Sanitary-Epidemiological
Welfare and Public Health

³Alfraganus University

Аннотация: Республикамізда аҳоли ўртасида сил касаллиги билан касалланишнинг қайд қилинишини ва касалланиш кўрсаткичлари ретроспектив эпидемиологик таҳлил қилинди, Қорақалпоғистон Республикаси, Самарқанд, Сирдарё вилоятларида касалланиш кўрсаткичлари юқорилиги аниқланди.

Калит сўзлар: сил касаллиги, маъмурий ҳудудлар, интенсив кўрсаткич, медиана.

Аннотация: Проведен ретроспективный эпидемиологический анализ ситуации и показателей заболеваемости туберкулезом в нашей республике. Установлено, что показатели заболеваемости высоки в Республике Каракалпакстан, Самаркандской и Сырдарьинской областях.

Ключевые слова: туберкулез, административные территории, интенсивные показатели, медиана.

Annotation: A retrospective epidemiological analysis of the registered incidence and morbidity rates of tuberculosis was conducted in our republic, revealing high incidence rates in the Republic of Karakalpakstan, as well as in the Samarkand and Sirdaryo regions.

Keywords: tuberculosis, administrative territories, incidence rates, median.

Долзарблик: Бугунги кунда тиббиёт жадал ривожланаётганига карамай, сил касаллиги глобал соғлиқни сақлаш тизимининг энг устувор муаммоларидан бири бўлиб қолмоқда. Дунё бўйлаб 2024-йилда тахминан 10,7-10,8 миллион киши, жумладан 5,8 миллион эркак, 3,7 миллион аёл ва 1,2 миллион болалар сил касаллигига чалинган [2]. Бу кўрсаткич аввалги йилларга нисбатан бироз ошган, аммо диагностика сифати яхшилангани сабабли кўпроқ ҳолатлар аниқланмоқда. ЖССТ маълумотларига кўра, сил юқумли касалликлар орасида ўлим кўрсаткичи бўйича етакчи ўринларни эгаллаб келмоқда. 2024 йилда сил касаллигидан жами 1,23 миллион киши вафот этди [1]. Кўп дориларга чидамли сил (MDR-TB) глобал хавфсизликка таҳдид солувчи асосий омиллардан биридир. *Dheda K. ва бошқалар* тадқиқотига кўра, рифампицинга чидамли сил (RR-TB) билан касалланган беморларнинг атиги 3/1 қисми самарали даволанмоқда [4]. Ҳар йили тахминан 450,000 нафар янги MDR-TB ҳолатлари қайд этилмоқда, бу эса даволашнинг янги, қисқа муддатли ва камроқ токсик режимларини ишлаб чиқишни тақозо этади [5]. *Chakaya J. ва ҳаммуаллифлар* ўз тадқиқотларида пандемия туфайли сил диагностикаси 18% га камайганини ва бу яширин эпидемия хавфини туғдиришини исботлаб беришган [3]. Жаҳон миқёсида сил касаллиги битта юқумли омилдан келиб чиқадиган ўлимнинг асосий сабаби бўлиб, ўлимнинг ўнта энг кўп учрайдиган

сабаблари қаторига киради. Сил таёқчаларининг асосий антибактериал препаратларга (рифампицин, изониазид) нисбатан чидамлилиги ортиб бораётганлиги ва кўп дорига чидамли сил шакллариининг пайдо бўлиши даволаш самарадорлигини пасайтириб, касалликнинг сурункали шаклга ўтиш хавфини оширмоқда. 2024 йилда дориларга чидамли сил касаллиги билан оғриган ҳар 5 нафар беморлардан атиги 2 нафари даволанди. Сил касаллигининг ОИВ инфекцияси билан микс инфекция «икки томонлама эпидемия»ни юзага келтирмоқда [1,6]. Иммуни танқислиги ҳолатида силнинг жадал кечиши ва ташхисотдаги қийинчиликлар муаммонинг долзарблигини белгилайди. Бу эса нафақат тиббий, балки ижтимоий муаммодир. Маълумотларга кўра, 2000 йилдан бери сил касаллигига қарши курашиш бўйича глобал саъй-ҳаракатлар 83 миллион кишининг ҳаётини сақлаб қолган [1].

Тадқиқот мақсади: Ўзбекистон Республикаси ва унинг маъмурий ҳудудлардаги аҳоли ўртасида сил касаллигининг тарқалганлиги, касалланиш кўрсаткисларнинг эпидемиологик таҳлил қилиш.

Материаллар ва усуллар.

Ўзбекистон Республикаси СЭО ва ЖС қўмитаси ва унинг вилоятлар бошқармасининг сил касаллиги бўйича 2015 – 2025-йиллардаги расмий ҳисоботларидан фойдаланилди. Тадқиқотда ретроспектив эпидемиологик таҳлил ва статистик усуллардан фойдаланилди.

Натижа ва таҳлиллар.

Ўзбекистон Республикаси Санитария-эпидемиологик осойишталик ва jamoat саломатлиги қўмитасининг 2015–2025 йиллар давомидаги расмий маълумотлари ретроспектив таҳлил натижаларига кўра қуйидаги натижалар олинди:

Ўзбекистон Республикасида 2015 – 2025 йиллар давомида жами сил касаллиги билан 142 219 нафар беморлар

рўйхатга олинган бўлиб, 2015-йилда аҳолининг сил касаллиги билан касалланиш интенсив кўрсаткичи 100 минг аҳолига нисбатан 46,6 дан 2020-йилда 30,9 ва 2025-йилга келиб 31,36 гача пасайишда давом этганлиги аниқланди (1-расм).

1-расм. Ўзбекистон Республикасида 2015-2025 йилларда сил касаллиги билан касалланишнинг интенсив кўрсаткичлари

2020 йилда дунё бўйлаб COVID-19 пандемияси кузатилганлиги сабабли сил касаллиги билан касалланиш кўрсаткичларининг пасайгани беморларнинг мурожаат қилмаслиги ва ҳисоботларга киритилай қолиши ҳисобига кузатилган. Маълумотлар таҳлилидан Ўзбекистонда сил касаллиги бўйича эпидемиологик вазият ҳали ҳанузгача ўз долзарблигини йўқотмаганлигин билсак бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг маъмурий ҳудудлари бўйича сил касаллиги билан касалланиш кўрсаткичларини кўп йиллик

динамикасини ҳудудлар бўйича 12 та вилоят, Тошкент шаҳри ва Қорақалпоғистон Республикаси миқёсида жами касалланганлар сони ва 100 минг аҳолига нисбатан касалланишнинг интенсив кўрсаткичларининг ўртачасини аниқлаганимизда республикамизнинг турли вилоятларида бир текис тарқалмаганлиги аниқланди. 14 та маъмурий ҳудудлар бўйича сил касаллиги билан касалланишнинг интенсив кўрсаткичлари таҳлил қилинганда Қорақалпоғистон Республикаси, Самарқанд, Тошкент,

Сирдарё вилоятлари ва Тошкент Республикада ўртача касалланиш шахрида сўнгги 11 йилликдагик кўрсаткичидан юқори Самарқанд, интенсив кўрсаткич энг юқори Тошкент, Сирдарё вилоятлари ҳамда кўрсаткичларда қайд қилиниб келинган. Тошкент шахрида кузатилди. Такдим этилган маълумотлардан Шунингдек Самарқанд вилояти (45,6) кўриниб турибдики, касалланиш республикада (38,0) ўртача касалланиш кўрсаткичи республикамизнинг барча кўрсаткичидан 1,2 марта юқорилиги ҳудудларида ҳар хил кўрсаткичларда қолган вилоятлардан кўра қайд қилинган. эпидемиологик вазият кескинлигини

Ўзбекистон Республикасида сўнгги 11 йилликда (2015-2025 йй) сил касаллиги билан касалланишларнинг ўртача интенсив кўрсаткичлари таҳлил қилинди. Бунда, Қорақалпоғистон Республикаси (69,4) жами республиканинг (38,0) ўртача касалланиш кўрсаткичидан 1,8 марта юқори эканлиги аниқланди.

англатди.

Шунингдек таҳлилимиз давомида 11 йил давомида маъмурий ҳудудлар кесимида сил касаллиги билан касалланишнинг интенсив кўрсаткичининг медиана, энг кам ва энг юқори кўрсаткичлари ўсиб бориш тартибида жойлаштирилди ва таҳлил қилинди (1-жадвал).

1-жадвал

2015-2025 йилларда маъмурий ҳудудлар бўйича сил касаллигини тарқалганлиги инт.кўрсаткич

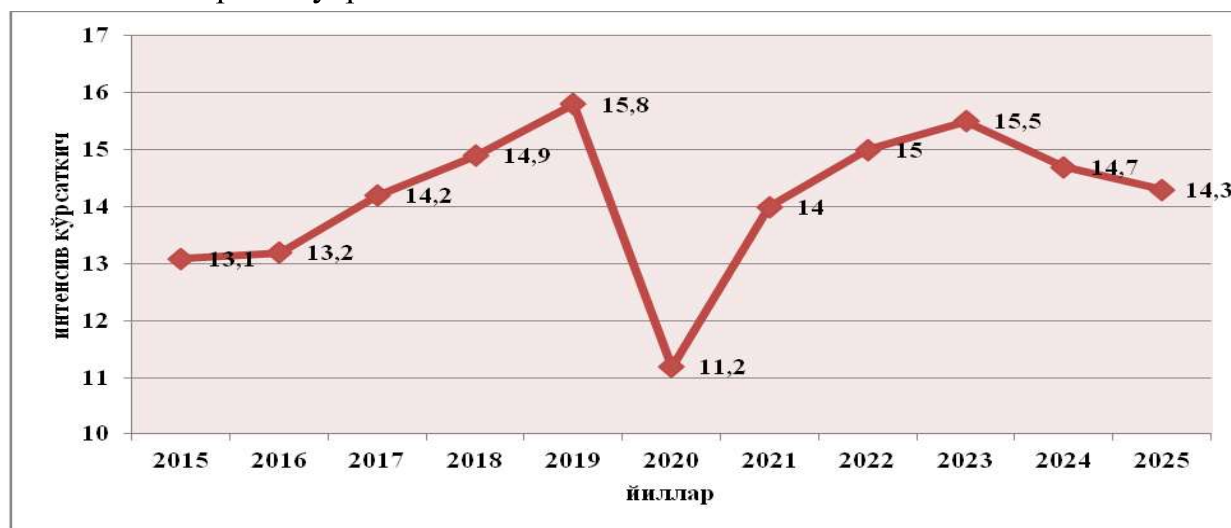
Маъмурий ҳудудлар	медиана	энг кам инт	энг юқори инт
Жиззах	27,75	20,2	39,8
Фарғона	31,25	26,7	36,9
Қашқадарё	32,25	21,5	41,5
Сурхондарё	33,75	23,8	39,5
Хоразм	34,45	27,8	47
Наманган	34,7	28,7	41,1
Бухоро	34,75	20,2	55,2
Навоий	36,3	29	40,2
Тошкент ш.	37,35	30	50,1
Сирдарё	37,75	26,6	55,9
Андижон	38,65	26,5	46,7
Тошкент вил	38,85	26,7	51,9
Самарқанд	45,55	23,8	55,5
Қорақалпоғистон рес	69,55	30,9	93,2

Таҳлилларимиз давомида кўрсаткичлари қолган 13 та маъмурий Қорақалпоғистон Республикасида ҳудудлардан кескин юқорилиги билан медиана (69,55), энг кичик (30,9) ва энг ажралиб турди. Кейинга ўринларни юқори (93,2) қайд қилинган интенсив Самарқанд, Тошкент, Андижон ва

Сирдарё вилоятлари эгаллади. Медиананинг энг кам кўрсаткичи Жиззах, Фарғона вилоятида мос равишда 27,75 ва 31,25 ни қайд қилди.

Республика бўйлаб сўнгги 11 йил давомида жами аниқланган сил касаллиги билан касалланган беморларнинг маъмурий ҳудудлар бўйича таҳлил қилганимизда, жами касалланганларнинг 14% Самарқанд вилоятига, 10% Қорақлпоғистон Республикасига ва Андижон, Фарғона ҳамда Тошкент вилоятлар аҳолисига 9% дан тўғри келганлиги аниқланди. Шунингдек касалланганларнинг энг кам кўрсаткичи ($\leq 3\%$) Сирдарё, Наманган ва Жиззах вилоятларига тўғри келган.

Биологик намунанинг бактериологик текширув натижасида сил таёқчаси (БК+) аниқланиши бўйича Ўзбекистон Республикасида 2015-2025 йилларда аҳолининг сил касаллиги билан касалланиш интенсив кўрсаткичи 2015-йил 13,1 дан 2019-йилда 15,8, 2020-йилда 11,2 ва 2025 йилга келиб 14,3 гача ўзгариб борган. Бундан кўриниб турадики республикада сил касаллигига БК+ ташхиси қўйилиши хали ҳанузгача юқори кўрсаткичларда аниқланмоқда (2-расм).

2-расм. Ўзбекистон Республикасида аҳоли ўртасида 2015-2025 йилларда Сил касаллиги БК+ аниқланишининг интенсив кўрсаткичлари

БК+ аниқланган ҳолатларнинг 11 йил ичида 2020 йилни ўзида камайиб кетиши COVID-19 Пандемияси даврида сил билан касалланган беморлар шифохонага мурожаат қилмаганлиги билан боғлашимиз мумкин.

Жами сил касаллиги билан касалланганлар орасида БК+аниқланган

беморларнинг фоизлардаги улуши маъмурий ҳудудлар кесимида аниқланганда энг кўп сил касаллиги билан касалланган БК+ аниқланган беморлар

Қорақлпоғистон Республикаси, Фарғона, Бухоро, Хоразм вилоятларида аниқланган. Энг паст

кўрсаткич эса Сурхандарё вилоятида кузатилган.

Сил касаллиги бактериологик текширувда туберкулёз таёқчасини аниқланиш даражаси бўйича республиканинг маъмурий ҳудудларидан Қорақалпоғистон Республикаси, Самарқанд ва Фарғона вилоятларида мос равишда 14%, 12%, 12% ларни эгалаган. Маъмурий ҳудудларда жами БК+ ларнинг энг кам миқдори ($\leq 4\%$) Сурхондарё, Сирдарё, Наманган, Жиззах вилоятларига тўғри келган.

Хулоса. Сил касаллиги бўйича Ўзбекистон Республикасида эпидемиологик вазият сўнгги 11 йил ичида ўз долзарблигини йўқотмаган. Маъмурий ҳудудлар бўйича сил касаллиги билан касалланганларнинг асосий қисми Самарқанд вилояти ва

Қорақалпоғистон Республикаси аҳолиси орасида аниқланган.

Таҳлилимизда касалланишнинг интенсив кўрсаткичи бўйича Қорақалпоғистон Республикасида медиана (69,55), энг кичик (30,9) ва энг юқори (93,2) қайд қилинган бўлиб, бу қолган 13 та маъмурий ҳудудларга нисбатан юқорилиги билан ажралиб турмоқда.

Ўзбекистон Республикасида 2015-2025 йилларда аҳолининг сил касаллигининг (БК+) интенсив кўрсаткичи 2015-йил 13,1 дан 2019-йилда 15,8, 2020-йилда 11,2 ва 2025 йилга келиб 14,3 гача ўзгариб борган, бу эса ўз новбатида Ўзбекистон Республикасида ҳозирда ҳам ўз долзарблигини йўқотмаганлигидан далолат беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. World Health Organization. (2023). Global Tuberculosis Report 2023. Geneva: WHO. [URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240083851>]
2. Bagcchi, S. (2023). WHO's Global Tuberculosis Report 2023. The Lancet Microbe, 4(12), e968.
3. Chakaya, J., et al. (2021). Global Tuberculosis Report 2020 – Reflections on the Global TB burden, treatment and prevention efforts. International Journal of Infectious Diseases, 113, S7-S12.
4. Dheda, K., et al. (2017). The epidemiology, pathogenesis, transmission, diagnosis, and management of multidrug-resistant, extensively drug-resistant, and incurable tuberculosis. The Lancet Respiratory Medicine, 5(4), 291-360.
5. Nunn, A. J., et al. (2019). A Trial of a Shorter Regimen for Rifampin-Resistant Tuberculosis. New England Journal of Medicine, 380(13), 1201-1213.
6. UNAIDS. (2023). Fact Sheet 2023: Global HIV & AIDS statistics.